

Rasim İSAQOV

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin
Polis Akademiyasının Kriminalistika kafedrasının
baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
<https://doi.org/10.6213/UHXH6221>

İBTİDAİ ARAŞDIRMADA XƏTTİN PSIXODİAQNOSTİKASI VƏ PARAPSIXOLOGİYANIN İMKANLARINDAN İSTİFADƏNİN PROSESSUAL VƏ TAKTİKİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

İbtidai araşdırma prosesində yazı xəttin psixodiqnostikasının və parapsixologiyanın rolunu və onların tətbiqinin prosesual və taktiki xüsusiyyətlərini araşdırdıq. Yazı xəttinin psixodiqnostikası şəxslərin və ya qrupların psixoloji vəziyyətini təhlil etməyə və onların davranışlarının motivlərini anlamağa imkan verir. Bu üsul ekspert-tədqiqatçılar və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən şübhəli şəxslərin psixoloji vəziyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə edilir.

Parapsixologiya isə qeyri-adi psixoloji hadisələri, məsələn, telepatiya, prekoqnisiya və digər parapsixoloji qabiliyyətləri öyrənir. Bu sahənin cinayətin ibtidai araşdırma prosesində tətbiqi cinayət hadisələrinin daha dərinə başa düşülməsi və mümkün olan qeyri-adi faktorların təhlil edilməsi üçün faydalıdır.

Məqalədə hər iki sahənin birləşməsinin ibtidai araşdırmada daha dəqiq və effektiv aparılmasına kömək etdiyi qeyd edilir. Psixodiqnostikanın və parapsixologiyanın prosesual xüsusiyyətləri bu sahələrin müstəntiqlər tərəfindən istifadə edilməsi zamanı düzgün taktika və yanaşmaların seçilməsini tələb edir.

Prosesin düzgün aparılması xüsusi təlim və təcrübə, həmçinin bu sahələr üzrə mütəxəssislərin iştirakını vacib edir. Psixodiqnostikanın nəticələri şəxslərin şübhələrinə dair əlavə məlumat verir, parapsixoloji üsullar isə qeyri-adi hallarda müstəntiqlərə yeni bir perspektiv təqdim edə bilər.

Yazı xəttinin psixodiqnostikası və parapsixologiya ibtidai araşdırmaların taktik və prosesual aspektlərində çoxsaylı imkanlar təqdim edərək müstəntiqlərin işini daha da dəqiqləşdirə bilər. Bu yanaşmaların düzgün tətbiqi cinayətlərin açılmasında əhəmiyyətli bir rol oynayır.

Açar sözlər: Yazı xəttinin psixodiqnostikası, xüsusi biliklər, parapsixologiya, psixoloji amillər

İbtidai araşdırma prosesi cinayət işi üzrə ilkin məlumatların əldə edilməsi və ətraflı şəkildə təhlil olunmasıdır. Bu mərhələ cinayətin növünün müəyyənləşdirilməsindən tutmuş, şübhəli şəxslərin müəyyənləşdirilməsi və onların əməllərinin açılmasına qədər bir sıra mühüm mərhələləri əhatə edir. Psixodiqnostika və parapsixologiya bu cür araşdırmalarda insan psixikasının və davranışının anlaşılması baxımından mühüm vasitələrdən biridir.

Psixodiqnostika insan psixikasının diaqnostikasını və müxtəlif psixoloji vəziyyətlərinin təhlilini əhatə edir. Cinayət işində şübhəlilərin və ya

şahidlərin psixoloji vəziyyətini müəyyən etmək, onların ifadələrinin doğruluğunu və etibarlılığını qiymətləndirmək üçün psixodiqnostik metodlardan istifadə olunur. Bu həm də şübhəli şəxslərin psixoloji portretini yaratmağa kömək edir, onların cinayəti etmə səbəblərini və motivlərini anlamada önəmli rol oynayır.

“Yazının psixodiqnostikası” ifadəsi yazının insanın psixoloji vəziyyətini, şəxsiyyətini, emosional vəziyyətini və digər psixoloji xüsusiyyətlərini anlamaq və qiymətləndirmək məqsədilə yazı nümunələrinin analizini əhatə edir. Bu, əsasən qrafologiya və psixoloji testlər çərçivəsində hə-

yata keçirilir. Yazının psixodiagnostikasında əsas məqsəd yazı üzərindəki müxtəlif elementlərdən (məsələn, hərflərin forması, ölçüsü, qalınlığı, yazının istiqaməti və sürəti) istifadə edərək şəxsin psixoloji vəziyyətini və şəxsiyyətinin bəzi xüsusiyyətlərini analiz etməkdir. Bu diaqnostika növü yazı ilə bağlı müxtəlif məsələləri, o cümlədən stress səviyyəsi, emosional balans, diqqət və digər psixoloji amilləri müəyyən etmək üçün istifadə edilə bilər.

Şəxsiyyətin xəttə görə öyrənilməsi çətin proses olub, onu həyata keçirən şəxslərdə xüsusi biliklərin və müvafiq vərdişlərin mövcudluğunu nəzərdə tutur.

Hüquq-mühafizə orqanlarının iş təcrübəsində psixodiagnostik metodların daha geniş tətbiqinə kəskin tələbat duyulur. Bu zaman (bir sıra aşkar üstünlüklər mövcud olduğundan) cinayətkarlığa qarşı mübarizədə şəxsiyyətin tədqiqinin təmassız vasitə və üsullarından istifadə imkanına xüsusi diqqət yetirilir, onların sırasına xəttin xüsusiyyətlərinə görə şəxsiyyətin müxtəlif xassələrinin, insanın peşə meyillərinin, psixi pozuntularının və s. diaqnostikasını aparmağa imkan verən psixoloji-xəşünaslıq metodu da aiddir. Qrafologiyanın hüquq-mühafizə orqanlarının iş təcrübəsində təhqiqatı aparan şəxsin kimliyindən asılı olmayaraq psixoloji-xəşünaslıq tədqiqatlarını keyfiyyətcə yüksək səviyyədə apara biləcək qrafoloq mütəxəssislərin məqsədyönlü hazırlanması zərurətini şərtləndirir. Bu tədqiqat növünün həyata keçirilməsi metodikası kifayət qədər mürəkkəbdir, qrafoloqun nəticəsinin (xəşünaslıq ekspertizası aparılarkən olduğu kimi) dürüstlüyü isə onun ixtisaslılığından birbaşa asılıdır.

Ekspert xəşünasların qarşısında daim əlyazma icraçısının cinsinin, yaşının, peşəsinin, milliyətinin, boyunun, habelə onun şəxsiyyətinin bir sıra psixoloji xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi ilə bağlı məsələlər qoyulsa da, əsasən iki tip – adi şəraitdə yerinə yetirilmiş böyük həcmdə mətnin icraçısının cinsinin və yaşının müəyyən edilməsi üzrə məsələlər həll olunur. Yazan şəxsin şəxsiyyətinin digər sosial-bioqrafik, psixoloji və konstitusional (fiziki) xüsusiyyətləri barəsində etibarlı metodikalar mövcud deyildir, bu da ekspert rəylərinin etibarlılığını azaldır.

Yazı xətti (qrafoloji) insanın şəxsi xüsusiyyətləri, psixoloji vəziyyəti və xarakteri haqqında məlumat verə bilər. Psixodiagnostikada yazı xətti vasitəsilə, müxtəlif amillərə əsaslanaraq yaş, cinsiyyət və psixoloji ünsiyyət barədə bəzi qənaətlərə varmaq mümkündür.

Yazı xəttinin əsas aspektləri:

Yaşın psixodiagnostikası

- **Gənc yaşlar:** Gənc yaşdakı şəxslərin yazı xətti, ümumiyyətlə, daha enerjili və sürətli olur. Yazının kənarları daha sərbəst və təbii, hərflər isə bəzən daha təkrar olunur. Yaşlı şəxslər isə daha sabit, planlı və diqqətli yazılarla tanınırlar.
- **Orta yaş:** Orta yaş dövründə yazı xətti daha möhkəm, sabit və müəyyən bir ritmə sahib olur. Xüsusilə yazının ölçüsü və təmizliyi artmış olur, bu da daha çox təcrübə və əzmkarlığı əks etdirir.

Cinsiyətin psixodiagnostikası

- **Kişilər:** Kişilərin yazıları adətən daha böyük, sərt və küncü olur. Onlar daha az bəzəkli və funksional bir yazı xəttinə sahib olurlar. Ənənəvi olaraq, kişilər daha planlı və daha məqsədyönlü yazılarla seçilir.
- **Qadınlar:** Qadınların yazı xətti isə daha incə, yumşaq və bəzən daha dekorativ olur. Qadınlar daha diqqətli, emosiya yönümlü və bəzən daha yüksək təfərrüatlı yazılar yazı bilərlər. Bu, onların daha təfərrüatlı və sosial olaraq şüurlu təbiətlərini əks etdirir.

Psixoloji ünsiyyətin psixodiagnostikası

- **Pozitiv və açıq ünsiyyət:** Yaxşı əlaqə və sosial bacarıqlara sahib olan şəxslərin yazısı daha açıq, dolğun və bəzən təbii olur. Əgər yazı şəffaf, aydın və oxunaqlıdırsa, bu, həmin şəxsin özünü ifadə etmə qabiliyyətinin yaxşı olduğunu göstərir.
- **Sosial çəkinmə və introversiya:** Çəkinmə və ya introvert olan şəxslərin yazı xətti daha kiçik, sıx və bəzən daha sərt görünə bilər. Bu, onların daxili dünyalarına daha çox diqqət ayırdıqlarını və sosial əlaqələrdən çəkinməyə meyilli olduqlarını göstərir.

- **Emosional vəziyyət:** Yazı xəttindəki dəyişikliklər insanların psixoloji vəziyyətini göstərə bilər. Məsələn, yazı xəttinin təzyiqli dəyişərsə (yazının sərtliyi artarsa və ya zəiflərsə), bu, emosional və ya psixoloji stresin əlaməti ola bilər. Həmçinin yazının sürəti və forması da şəxsin nə qədər rahat və balanslı olduğunu göstərə bilər.

Yazı xəttinin digər aspektləri

- **Xəttin ölçüsü və şəkildən istifadə:** Kiçik və nizamlı yazı, əksər hallarda, diqqətli və zəhmətkeş bir şəxsiyyəti göstərə bilər. Böyük və ya qeyri-nizamlı yazı isə bəzən emosional və enerjili bir xarakteri ifadə edə bilər. Kiçik yazılar sıx düşüncələri və detallara diqqəti göstərir, böyük yazılar isə yüksək özünəinam və özünüifadə meylini əks etdirir.

Bu cür psixodiyagnostik analizlər yazı xəttinin sadəcə vizual təhlili ilə məhdudlaşmaz və daha çox məlumatlı təhlil psixoloqlar tərəfindən tətbiq olunur.

- **Xəttin istiqaməti:** Yanakı, yuxarıya doğru və ya aşağıya doğru yazı istiqamətinin fərqli psixoloji xüsusiyyətləri göstərdiyi düşünülür. Yazı sağa, sola və ya yuxarıya doğru ola bilər. Sağa yönələn yazılar, ümumiyyətlə, pozitiv və sosial şəxsiyyətləri göstərir. Sola yönələn yazılar isə daha çox daxili dünyaya yönəlmiş şəxsləri təmsil edir. Məsələn, aşağıya doğru yönələn yazı depresiyaya və ya mənfi emosional vəziyyətə işarə edə bilər.
- **Yazı xəttinin təzyiqli (qalınlıq və yüngüllük):** Yazı təzyiqinin qalın olması, şəxsiyyətin güclü, amma eyni zamanda təzyiqli altında hiss edən bir insan olduğunu göstərə bilər. Əksinə, yüngül yazı, şəxsiyyətin narahat və ya həssas olduğunu göstərə bilər.
- **Sürət və axıcılıq:** Yazı sürətinin tez olması, şəxsiyyətin hərəkətli və aktiv olduğunu göstərə bilər, amma eyni zamanda təzyiqli altında olduğu da düşünülə bilər. Yavaş yazı isə daha düşüncəli və analiz edən bir şəxsiyyəti ifadə edə bilər.

Bu diaqnostik metodlar, həmçinin fərdi və sosial problemləri anlamaya kömək edir, lakin yazı analizi tək başına tam diaqnoz qoymaq üçün kifayət deyil.

Psixoloji vəziyyətin daha dəqiq təhlili üçün əlavə metodlar və mütəxəssis qiymətləndirməsi tələb olunur.

İbtidai araşdırma prosesində psixodiyagnostika, cinayətin təfərrüatlarını müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakı sahələrdə istifadə oluna bilər:

- **Şübhəli şəxslərin şəxsi xüsusiyyətləri:** Cinayətkarın şəxsiyyətinin təhlili, onların psixoloji vəziyyətini müəyyən etmək üçün istifadə edilir. Bu, xüsusilə psixopatologiyaların və ya travmaların təsirini başa düşmək üçün faydalıdır.
- **Etibarlılıq qiymətləndirməsi:** Şübhəli şəxslərin verdiyi ifadələrin düzgünlüyünü və etibarlılığını qiymətləndirmək üçün psixodiyagnostik vasitələrdən (məsələn, yalan detektoru) istifadə oluna bilər.
- **Cinayətin motivi:** Şübhəli şəxsin motivi və ya cinayətə gətirib çıxaran psixoloji səbəblər müəyyən edilə bilər.

Parapsixologiya insanların psixoloji və fizioloji vəziyyətlərinin, qeyri-adi və qeyri-şüuri hallarla əlaqədar olan təhlilini aparan elm sahəsidir. Bu sahə, xüsusilə cinayət işlərində qeyri-adi, anormal və ya izah olunmaz hadisələrin baş verməsi halında tətbiq edilir. Parapsixologiya cinayətkarların və ya şahidlərin şəxsiyyətindəki qeyri-adi davranışları və anormal hadisələri izah etmək üçün faydalı ola bilər. Bu, ibtidai araşdırmalarda xüsusilə aşağıdakı sahələrdə istifadə olunur:

- **Gizli niyyətlərin aşkar edilməsi:** Cinayətkarın niyyətləri və məqsədləri bəzən şüuraltı ola bilər. Parapsixoloji metodlar bu niyyətləri aşkar etməyə kömək edə bilər.
- **Fiziki əlamətlərin təhlili:** Bəzən cinayətkarın davranışları fiziki dəyişikliklərə səbəb ola bilər. Parapsixologiya bu dəyişikliklərin təhlilini və cinayətin niyə baş verdiyini anlamağa kömək edir.
- **Şahidlərin qeyri-adi təcrübələri:** Şahidlərin əhval-ruhiyyəsi və qeyri-adi davranışları cinayətin baş vermə şəraitini daha yaxşı başa düşmək üçün qiymətləndirilə bilər.

İbtidai araşdırmalarda psixodiyagnostika və parapsixologiya vasitələrinin tətbiqi bir neçə prosessual və taktiki xüsusiyyətə malikdir. Bu xüsusiyyətlər araşdırmanın daha effektiv və düzgün olmasını təmin edir.

Prosessual xüsusiyyətlər:

- Psixodiaqnostika və parapsixologiya cinayət işi ilə əlaqəli olan bütün məlumatları obyektiv şəkildə toplayaraq hüquqi və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətini düzgün istiqamətləndirir.
- Bu vasitələr şahid ifadələrinin etibarlılığını və ya şübhəli şəxslərin davranışlarının doğru anlaşılmasını təmin edərək, araşdırma prosesinin hər bir mərhələsini dəqiqliklə yerinə yetirməyə kömək edir.
- Psixodiaqnostika və parapsixologiya vasitələri, həmçinin cinayətkarın psixoloji portretini formalaşdırmağa və motivləri başa düşməyə kömək edir, bu da istintaqın gedişatını təkmilləşdirir.

Taktiki xüsusiyyətlər:

- **Yalan detektoru istifadə etmək:** Psixodiaqnostikanın taktikası çərçivəsində yalan detektorlarının və ya poliqraf testlərinin tətbiqi xüsusilə müstəntiqin işini asanlaşdırır.
- **Şübhəli şəxslərin təzyiq altında test edilmə-**

si: Taktiki olaraq şübhəli şəxslərin və şahidlərin üzərinə psixoloji təzyiq qurulması onların həqiqəti danışmasına şərait yaradır.

- **Gizli niyyətlərin aydınlaşdırılması:** Psixodiaqnostik və parapsixoloji metodlarla gizli niyyətləri aşkar etmə cinayətkarın daha səmimi cavablar verməsinə səbəb ola bilər.

Beləliklə qeyd etmək olar ki, ibtidai araşdırmada psixodiaqnostika və parapsixologiyanın imkanlarından istifadə cinayət işlərinin araşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahələr şübhəli şəxslərin və şahidlərin psixoloji vəziyyətini düzgün qiymətləndirməyə, cinayətin motivlərini başa düşməyə və doğru qərarlar qəbul etməyə kömək edir. Psixodiaqnostik və parapsixoloji vasitələrin tətbiqi istintaqın gedişatını sürətləndirə və daha dəqiq nəticələr əldə etməyə imkan verə bilər. Bu yanaşmaların prosessual və taktiki xüsusiyyətləri istintaq orqanlarının işini daha da peşkar və effektiv edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası CPM.
2. Azərbaycan Respublikası CM.
3. "Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
4. Kriminalistika. Ali məktəblər üçün dərslik. -Bakı, -2022.
5. Əsədov İ. Psixodiaqnostika və şəxsi inkişafın əsasları. Psixoloji Nəşrlər. -Bakı, -2019.
6. Məmmədov A. Xəttin analizi və psixodiaqnostika. Elmi nəşr. -Bakı, -2018.
7. Həsənov N. Parapsixologiya və insan davranışının təhlili. Psixologiya və Təhsil Nəşriyyatı. -Bakı, -2020.
8. Hacızadə Z. Hüquqi psixologiya: kriminal təhlil və psixodiaqnostika. Hüquq və Cəmiyyət Nəşriyyatı. -Bakı, -2021.
9. Rəhimov Ş. Psixodiaqnostikanın taktikası və metodları. Elmi Araşdırmalar İnstitutu. -Bakı, -2017.
10. Zeynalov T. Parapsixoloji texnikalar və insan psixologiyasına təsiri. İctimai Nəşriyyat. Bakı, -2016.
11. Ю. В. Синельников. Психодиагностическая психодиагностика, -1970
12. Н. М. Гоноволлин. Психология почерка, -2004
13. В. Ф. Леви. Парапсихология: основы науки о сверхъестественном, -2002
14. Н. В. Козлов. Парапсихология и психофизиология, -2009
15. Э. Бендер. Графология: психология почерка, -2001
16. Wolfe J. Psychodiagnostic Methods and Procedures in Forensic Psychology. Academic Press. London, -2014.
17. Exploring the Unknown in Criminal Investigations. Parapsychology Publishing. New York, 2012.
18. Parapsychology in Criminal Investigations. Criminal Psychology Press. Boston, 2009.

Расим ИСАКОВ

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И ТАКТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПСИХОДИАГНОСТИКИ ПОЧЕРКА И ВОЗМОЖНОСТЕЙ ПАРАПСИХОЛОГИИ
В ПЕРВИЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

РЕЗЮМЕ

В процессе первичного исследования нами была рассмотрена роль почерковой психодиагностики и парапсихологии, а также процессуальные и тактические особенности их применения. Психодиагностика почерка позволяет анализировать психологическое состояние отдельных людей или групп и понимать мотивы их поведения. Этот метод используется судебно-медицинскими экспертами и правоохранительными органами для оценки психологического состояния подозреваемых.

Парапсихология, с другой стороны, изучает необычные психологические явления, такие как телепатия, предвидение и другие парапсихологические способности. Применение этой области в ходе предварительного расследования полезно для более глубокого понимания криминальных событий и анализа возможных необычных факторов.

В статье отмечается, что объединение этих двух направлений помогает проводить первичные исследования точнее и эффективнее. Процессуальные особенности психодиагностики и парапсихологии требуют от исследователей выбора правильной тактики и подходов при использовании этих направлений.

Для правильного осуществления процесса необходимы специальная подготовка и опыт, а также участие специалистов в этих областях. Результаты психодиагностики дают дополнительную информацию о подозрениях отдельных лиц, а парапсихологические методы могут предоставить следователям новую точку зрения в необычных случаях.

Психодиагностика почерка и парапсихология могут еще больше усовершенствовать работу следователей, предоставляя многочисленные возможности в тактических и процессуальных аспектах предварительного расследования. Правильное применение этих подходов может сыграть значительную роль в раскрытии преступлений.

Ключевые слова: Психодиагностика почерка, специальные знания, парапсихология, психологические факторы.

Rasim ISAKOV

**PROCEDURAL AND TACTICAL FEATURES OF USING HANDWRITING
PSYCHODIAGNOSTICS AND THE POTENTIAL OF PARAPSYCHOLOGY
IN PRELIMINARY RESEARCH**

SUMMARY

We examined the role of psychodiagnostics of handwriting and parapsychology in the process of preliminary investigation and the procedural and tactical features of their application. Psychodiagnostics of handwriting allows us to analyze the psychological state of individuals or groups and understand the motives of their behavior. This method is used by expert researchers and law enforcement agencies to assess the psychological state of suspects.

Parapsychology, on the other hand, studies unusual psychological phenomena, such as telepathy, precognition and other parapsychological abilities. The application of this field during preliminary investigations is useful for a deeper understanding of criminal events and the analysis of possible unusual factors.

The article notes that the combination of these two fields helps to conduct preliminary investigations more accurately and effectively. The procedural features of psychodiagnostics and parapsychology require the selection of the right tactics and approaches when using these fields by investigators.

For the proper conduct of the process, special training and experience are necessary, as well as the participation of specialists in these fields. The results of psychodiagnostics provide additional information on the suspicions of individuals, and parapsychological methods can provide investigators with a new perspective in unusual cases.

Psychodiagnostics of handwriting and parapsychology can further refine the work of investigators by providing numerous opportunities in the tactical and procedural aspects of preliminary investigations. The correct application of these approaches can play a significant role in solving crimes.

Key words: psychodiagnostics of handwriting, special knowledge, parapsychology, psychological factors.